

RUSLARIN ERMENİLERİ GÜNEY KAFKASYAYA YERLEŞTİRME SİYASETİ VE AZERBAJCAN TOP- RAKLARININ PARÇALANMASI

Vefa GULIYEVA*

Çev. Semra ALYILMAZ**

Rusların Güney Kafkasya'yı işğaline kadar tarihin hiçbir döneminde Ermenilerin Güney Kafkasya'da toprakları olmamıştır. Ancak Ermeniler, ne pahasına olursa olsun bu bölgede devlet kurmaya şartlanmış; bunu millî bir hedef olarak görmüş ve hedeflerini gerçekleştirmek için de buna öncelikle bilimsel (!) bir zemin hazırlamaya çalışmışlardır. Ermenilerin (sözde) bilimsel kaynaklarına göre "*Güney Kafkasya'nın en eski milletlerinden biri Ermenilerdir ve Büyük Ermenistan'ın toprakları Karadeniz'den Hazar denizine kadar uzanır*". Bu akıl dışı, bilimsellikten tamamen uzak görüşün iki amacı vardır: Birincisi Ermenilerin kendine olan güvenini sağlamak ve artırmak; ikincisi ise, tecavüzkâr tavırlarına bilimsel kılıf giydirmek. Ermeniler, sözde Büyük Ermenistan'ı Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye toprakları üzerinde kurulmuş gibi göstermektedirler. Oysa hem Azerbaycan'daki hem de Azerbaycan dışındaki birçok bilim adamı Ermenilerin Güney Kafkasya'ya gelişlerinin Rusya'nın Kafkasları işğalinden sonra olduğunu belgelerle ispatlamışlardır. Rus çarları, özellikle de Çar I. Petro Ermenilere çok büyük yakınlık göstermiş; onlar da buna karşılık Rus ordusunda savaşçı olarak ön cephelerde yerlerini almışlardır. Ermeniler, 1722 yılında Çar I. Petro'nun iş başına geçişini kutlamak amacıyla Gürcü çarı VI. Vahtang ile birlikte İran Şahı Hüseyin'e karşı ayaklanmışlar; ancak bunda başarılı olamamışlardır.¹ Rus

* Dr. Vefa Guliyeva, Azerbaycan İlimler Akademisi Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü Öğretim Üyesi.

** Dr. Semra Alyılmaz, Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Petruşevski İ. P. (1949), Azerbaycan ve Ermenistan Arasındaki İlişkiler, Lenin-grad, s.52, (Rusça).

imparatoru Nikolay da İran ve Ermenistan Ermenilerini aynı patrikhane altında birleştirmek için büyük çaba göstermiştir. Çünkü o, Küçük Asya Ermenilerinin kendi kontrolü altında olmasını istiyordu. Yönetimi elinde bulunduran Rus devlet adamları Ermenileri himaye ederek hiç şüphesiz ki, onları kendilerine sadık hâle getirmişlerdir.

Ermeniler, Erivan Hanlığı'nın işgâl edilişi sırasında Ruslara önemli yardımda bulunmuşlardır. Sisanov'un Erivan'ı işgâli ile ilgili Yüzbaşı Gavriil bir mektubunda şunları kaydetmektedir: *Biz, Erivan'dan Karakalis'e Rusların himayesi altında geçtik ve halkımızdan 200 aileyi kendimizle birlikte buraya getirdik. Şu an Erivan'da asker sayısı azdır; 3000 kişiden fazla olmaz. Size gözlerimiz yaşlı bir şekilde yalvarıyoruz. Ne olur oradaki 500 Ermeni ailesini kurtarınız.*²

Yüzbaşı Gavriil, aynı mektupta Erivan Ermenilerinin İran'ın içlerine geri dönme niyetinde olduklarını da belirtmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere Erivan Hanlığı'nda Rusya'nın işgâline önce toplam 700 Ermeni ailesi vardı ve bunlar da buraya İran'dan gelmişlerdi.

1803 yılında Doğu Bayezit'te yaşayan Ermenilere Çarlık Rusyası çağrıda bulunup, onlara kapılarının açık olduğunu bildirir. Bunun üzerine Ermeniler *"Eğer Erivan tamamen Rus askerleri tarafından kuşatılır ve bütün Ermeniler buraya yerleştirilirse, biz de gelmeye ve himayeniz altına girmeye hazırız"* diye haber gönderirler.³

XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın başlarında Ermeniler, Rusların teşvik ve destekleriyle önemli ölçüde Güney Kafkasya'ya yerleştirildiler. Bu dönemlerde Rusya, Karadeniz ve Boğazlar'a (İstanbul ve Çanakkale Boğazları'na) hâkim olabilmek için sözde bir "Ermeni Sorunu" yaratıp, Hıristiyan Ermenileri, Müslüman Türklerin zulmünden kurtarıyormuş gibi bir rol üstlendi. Rusya ve Türkiye Ermenileri (başta Patrik Nerses olmak üzere) bunun üzerine Kafkas Valisi Knyaz Mihail Nikolayeviç'ten Türkiye ile aralarındaki durumun çözülmesi için kendilerinin yanında olmasını istediler.

San-Stefan Barış Antlaşması'na ek olarak Türkiye'den Ermenilerin yaşadıkları şehirlerde yenilikler ve iyileştirmeler yapması isteniyordu. Üstelik Ermeniler için bu yenilikler ve iyileştirmeler yapılmadan Rus askerleri işgâl ettikleri Türk topraklarından çekilmeyeceklerdi. Nitekim İngiltere Berlin Kongresi'nde bu maddenin savunuculuğuna soyundu ve bunda da başarılı oldu. Varılan anlaşma sonucunda yeniliklerin ve iyileştirmelerin gözlemciliği Berlin Kongresi'ne katılan altı ülkeye verildi.

² Kafkas Arzeografik Kayıtları, 1868, s.604.

³ Kafkas Arzeografik Kayıtları, s.631.

Bu ülkelerden İngiltere, aynı zamanda Ermenilere Büyük Ermenistan'ı gerçekleştirme sözü de veriyordu. Berlin Kongresi'ne katılan ülkelerden cesaret alan Ermeniler, Türkiye'nin birçok yerinde terör estirmeye başladılar. Ermenilerin dışarıdan destek alarak çıkardıkları isyanların dayanılmaz boyutlara ulaşması üzerine Türkiye, isyancı Ermenileri ülke dışına çıkarmaya karar verdi.⁴ İşte Ermenilerin Güney Kafkasya'ya toplu hâlde göç etmeleri bu tarihten itibaren başlar. Bu göçler bir anlamda Rus Çarizmi'nin XIX. yüzyılın öncelerinde başlattıkları "göç/yerleştirme siyaseti"nin devamı niteliğindedir. Bu siyasetin temelinde de hiç şüphesiz ki, Güney Kafkasya'nın Hıristiyanlaştırılması yatıyordu.

Ruslar, 1801-1828 yılları arasında Güney Kafkasya'da Azerbaycan Türkleri'nin sayısını azaltıp Ermenilerin sayısını artırmak amacıyla birkaç kez nüfus düzenlemesi yapmışlardır. Nitekim tamamı Azerbaycan Türkleri'nden oluşan Nahçıvan, Rusların bu maksatlı çalışmaları sonucunda Erivan yönetimiyle birleştirilmiştir. Söz konusu birleştirmenin temelinde de Eçmiadzin, Aleksandropol ve Erivan bölgelerindeki köylerde bulunan Ermenileri Nahçıvan'a yerleştirme düşüncesi yatmaktaydı. Rus Hükûmeti, Türkiye'den ve İran'dan getirdiği Ermenileri yalnız şehirlere değil; Müslüman ahalinin yaşadığı köylere de yerleştiriyor; hatta bununla da kalmayıp (Dağlık Karabağ'da olduğu gibi) bazen de onlar için yeni yeni köyler inşa ediyordu.⁵

Yine Azerbaycan Türkleri'nin yoğun olarak yaşadığı Borçalı bölgesi, Çar I. Nikolay zamanında Tiflis yönetimine; Samur Tabasaran, Derbent bölgesi ise, Dağıstan yönetimine bırakılmıştır. XIX. yüzyılın başlarında Ruslar tarafından yürürlüğe konulan Azerbaycan'ı parçalama siyaseti 1920'li yıllarda sona ererken, artık Borçalı bölgesi Gürcistan'a; Samur Tabasaran, Derbent Dağıstan'a; Erivan ve Zengezur bölgeleri ise, Ermenilere ait oluyordu. Karabağ'ın dağlık kesiminde de bölüp yok etme siyasetinin uzantısı olarak 1923 yılında özerk bir cumhuriyet kuruldu. Oysa Rusların Güney Kafkasya'yı işgalinden önce Nahçıvan ve Karabağ müstakil birer hanlık idiler.

Nahçıvan Hanlığı'na Erivan bölgesinin güneyi ile, Şerur ve Derelyaz kazaları bağlı idi. Karabağ dağlarından gelen sulama kanallarının, yaylaların, yolların ortak kullanımı sebebiyle Nahçıvan ve Karabağ arasında tarihî ve sıkı bir ilişki vardı.

⁴ İsyanlara karışmayan Ermeniler'in ülkede kalmaları, yerlerini yurtlarını terk etmelerinin için Osmanlı Padişahı'nın olağanüstü gayret gösterdiğini belirtmekte fayda vardır.

⁵ Şepotyev, A. (1990), İlimler Akademisi Haberleri, Tarih, Felsefe ve Hukuk, No: 2, Bakü, s.47.

O. V. Kaçaznuni Nahçıvan'ın Ermeniler için önemini şu cümleyle ifade etmektedir: "*Ermenistan, aslında Tatarlara ait olan Şerur ve Nahçıvansız asla yaşayamaz*".⁶ İşte bugün Ermenilerin Karabağ'ı işgal etmeleri ve Nahçıvan'ı alabilmek için de can atmaları bundandır. Farklı ülkelerde yaşayan Ermenilerin Nahçıvan'ı tarihî Ermenistan toprağı (!) olarak gösterme gayretlerinin arkasında da aynı düşünce yatmaktadır. Ancak tarihî gerçekler Ermenilerin çabalarını boşa çıkarmaktadır.

1828-30 yılları arasında İran'dan 40.000; Türkiye'den ise 84600 Ermeni Güney Kafkasya'ya yerleştirildi. Ermenilerin yerleştirilmiş olduğu toprakların başında da Yelizavetpol (Dağlık Karabağ arazisi), Erivan, Tiflis, Borçalı, Ahalsık, Ahalkelek geliyordu. Rusların resmî olarak yerleştirdikleri Ermenilerin sayısı, gayriresmî göçlerle 200.000'i geçti. Ruslar, göç edip gelenlerin hepsine de Azerbaycan'ın en kıymetli topraklarını (Gökçe/Göyce Gölü'nün etrafını, Karabağ'ı, Zengezur'u) peşkeş çekmişlerdir.⁷

1877-79 yılları arasında gerçekleşen Türk-Rus savaşından sonra 35.000 araba dolusu Ermeni General Ter-Gukasov tarafından Sürmeli Kazası'na yerleştirilmiştir. Ermenilerin Güney Kafkasya'ya yerleştirilmesi en fazla da 1893-1894 yıllarında olmuştur. Zira bu tarihlerde Ermeniler, Anadolu'da Türklere karşı baş kaldırıp terörist faaliyetlerde bulunmuş; katliamlar yapmış; bunun üzerine de Türk topraklarını terk etmek zorunda kalmışlardır. Bu terörist ruhlu Ermeniler de ne yazık ki, Azerbaycan topraklarına yerleştirilmişlerdir.

1897 yılında Kafkaslara yeni tayin edilen Çarlık Valisi G. S. Golisi'yi bölgeye getirmek amacıyla Ermenilerin sayısı (1884 yılında olduğu gibi) 100.000'den 900.000'e çıkarılmıştır. Söz konusu Ermenilerin hepsi de Rus vatandaşlığını kabul etmiştir. Bu konuda Şavrov şu tarihî kaydı nakletmektedir: "*Hâlihazırda Transkafkasya'da yaşayan 1300.000 Ermeni'den 1.000.000'u köklü / yerli Ermeni değil; bunları biz buralara yerleştirdik. Sahte belgelerden yararlanarak yersiz yurtsuz Ermenileri toprak ve devlet sahibi yaptık.*"⁸

Griboyedov da aynı yıllarda şunları kaydetmektedir: "*Ermenilerin büyük bölümü Müslüman Türklerin topraklarına yerleştirilmiştir. Biz, Müslümanları Ermenilerin onların topraklarına geçici olarak yerleştirildiklerine, buralarda fazla kalmayacaklarına inandırmalıyız. Aksi takdirde*

⁶ Kaçaznuni, O. V. (1990), *Daşnaksutyunun Artık İşi Yoktur*, Bakü, s.18, (Rusça).

⁷ Şavrov N. İ. (1988), *Rus İşine Zağafqaziyada Yeni Təhlükə: Muğanın Yadlara Hərraca Goyulması, AEA Haberler Tarih, Felsefe, Hukuk*, No: 3, Bakü, s.55.

⁸ Şavrov N. İ., a.g.e., s.56.

Müslümanlardaki Ermenilerin bu topraklarda ebediyen kalacağı korkusunu yok edemeyiz.”⁹

Rusların teşvikiyle başka ülkelerden (Türkiye’den ve İran’dan) göç eden Ermenilerin Azerbaycan topraklarına yerleştirilmesi, tahammül edilemez boyuta ulaştığında V. L. Veliçko “*Kafkasların Ermenileştirilmesine karşı radikal önlemler almak gerekir*” diye yazıyordu.¹⁰

Ermenilerin Azerbaycan topraklarına yerleştirilmesiyle birlikte Azerbaycan Türkleri, bu topraklardan sistemli bir şekilde çıkarılmaya zorlandı. V. L. Veliçko, bu konuda da şunları kaydetmektedir: “*Transkafkasya’da Ermenilerin yerleştiği Müslüman şehirlerinde yaşayan ahalinin (Azerbaycan Türkleri’nin) bugünlerde başka ülkelere (Türkiye’ye ve İran’a) gönderilmesinden söz edilmekte; hatta bu işe yavaş yavaş başlanmaktadır. Bu işin arkasında hiç şüphesiz ki Ruslar vardır. Ruslar, Müslüman ahaliyi yerlerinden yurtlarından, atalarının dedelerinin topraklarından uzaklaştırarak onların yerlerine Ermenileri yerleştirmektedirler.*”¹¹

Azerbaycan Türkleri’ne ait topraklar V. L. Veliçko’nun da belirttiği gibi Rusların sinsi plânlarıyla ve oyunlarıyla Ermenilere peşkeş çekiliyor; İmparatorluk içindeki Ermenilerin ve Hıristiyanların sayısının artması için olağanüstü bir gayret gösteriliyordu. Nitekim Ahalsık’ın Ruslar tarafından işgâl edilmesi üzerine burada yaşayan Türkler, 5-6 ay gibi kısa bir sürede Türkiye’ye göç etmek zorunda kalmış; bunların yerlerine de 106.000 Ermeni Ruslar tarafından yerleştirilmiştir. V. L. Veliçko, Ahalsık’taki Ermeni nüfus hakkında da şunları yazmaktadır: “*Ermenilerin Ahalsık’ta ortaya çıkışları XIX. yüzyılın ilk yarısına rastlar. Ermeniler, Ahalsık’ın gerçek sahipleri değildirler. Bu topraklara Türkiye’den gelip yerleşmişlerdir.*”¹²

Ermeniler, nihayetinde Ruslardan gördükleri emsalsiz ilgi, yardım, destek ve teşvik sayesinde Güney Kafkasya’da özellikle de Azerbaycan topraklarında (Dağlık Karabağ, Zengezur ve Erivan bölgelerinde) bir devlet kurabileceklerine inanır hâle geldiler. Ermeniler’in bu inanç ve arzularını V. L. Veliçko, şöyle ifade etmektedir: “*Ermeni vekilleri ve ileri gelenleri arasında Rusya toprakları içinde özerk bir Ermeni devleti kurmak isteyenlerin arzuları gittikçe şiddetlenmektedir. Bunların Türkiye’de*

⁹ Griboyedov A. S. (1988), Ermenilerin İrandan Bizim Vilayetlərə Köçürülməsi Haqqında Geydlər, *AEA Haberler Tarih, Felsefe, Hukuk*, No: 3, s. 54.

¹⁰ V. L. Veliçko (1990), *Qafqaz Rus İşi və Millətlərarası Məsələlər*, Bakü.

¹¹ V. L. Veliçko, a.g.e., s.73

¹² V. L. Veliçko, s.69.

iken böyle bir hakları ve toprakları yoktu. Burada onlar için sahte bir vatan vücuda getirildi. Bu sahtekârların ve fitnekârların gerçek niyetlerinin bu topraklarda yaşayan Müslümanlar'ı yok edip onların topraklarını ele geçirmek olduğunu açıkça belirtmek isterim."¹³

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Rusya'nın XIX. yüzyılda uygulamaya koyduğu "Ermenileri Göç Ettirme ve Yerleştirme Siyaseti", tarihî Azerbaycan topraklarının parçalanmasının temelini teşkil etmektedir. Zira bu akıl almaz ve önlenemez siyaset sayesinde Güney Kafkasya'da özellikle de tarihî Azerbaycan toprakları üzerinde (Dağlık Karabağ, Zengezur ve Erivan bölgeleri başta olmak üzere) Ermeni yerleşim merkezleri oluşturulmuş; sonuçta (1920 yılında), Rusların ve Ermenilerin ortak eseri olan Ermenistan devleti kurulmuştur. Ruslar bununla da yetinmeyip 1923 yılında Dağlık Karabağ'da "Özerk Cumhuriyet" kurdurmuş; Borçalı bölgesini Azerbaycan'dan ayırıp Gürcistan'a; Derbent bölgesini ise Dağıstan'a bağlamışlardır. Rus-İran savaşları sonucunda, XIX yüzyılın başlarında toprakları Kuzey ve Güney diye ikiye bölünen Azerbaycan topraklarının kuzeydeki kısmı, XX. yüzyılın başlarında Rusların anılan taksimatıyla daha da azalmıştır. 1990'lı yılların başlarında ise, Kuzey Azerbaycan topraklarının % 20'si Ermeniler ve himayecileri (Ruslar) tarafından işgâl edilmiş ve binlerce Azerbaycan Türk'ü katledilip, bir milyondan fazlası da yerlerinden yurtlarından uzaklaştırılmıştır.

Azerbaycan Türkleri'ne karşı Ruslar, Ermeniler ve onların işbirlikçisi bazı Batılı emperyalist devletler tarafından oynanan oyunlar, yapılan haksızlıklar, belki de yakın gelecekte Türkiye Türkleri için de oynanmak istenecektir. Bu sebeple Ermenilere ve onları himaye edenlere karşı (başta Azerbaycan ve Türkiye'de yaşayan Türkler olmak üzere) bütün Türk dünyasının birlik ve bütünlük içinde hareket etmesi; ortak tavır belirlemesi gerekir.

¹³ V. L. Veliçko, s.65.